

Михаил Епштејн

ПОВРАТАК АНЂЕЛА

I

Једно од обележја постатеизма, карактеристичног за савремени Запад – препород је масовног интересовања за анђеле. У сиромашној религији они се појављују у другачијем својству него у својим звезданим тренуцима, у доба средњег века. Већ у ренесанси почели су да напуштају наш свет, остајући реторичка фигура код песника и службена лозинка за мистике. Међу сто две кључне теме западне цивилизације, наведене у вишетомном издању Велике књиге западног света, анђели заузимају прво место по азбучном реду – и, по свој прилици, последње по броју спомињања, која готово нестају до XIX и XX века.

И ево – анђели се враћају. По статистичким подацима, отприлике осам милиона Американаца састајало се, у овом или оном облику, са анђелима који су их упозоравали на опасности, излечили од смртоносних болести – или су их, напротив, позвали са собом помажући им да превазиђу страх од смрти и да је дочекају ведре душе и с надом. Навешћу само два случаја, приче које су обишле читаву Америку. Девочица Тара се од раног детињства интересовала за анђеле, замишљала их, тврдила да их је видела својим очима, цртала их у свескама, па зато њени родитељи нису били нарочито изненађени када је она, после посебно учесталих сусрета и предосећања, погинула у саобраћајној несрећи. Родитељи верују да је и сама Тара постала анђео; у знак сећања на њу, одлучили су да промене професију и отворили радњу „Тарини анђели”, у којој успешно продају албуме, књиге и дискове посвећене анђелима.

Други случај се догодио Ендију Лејкину, који је у младости био зависник од наркотика, умало није умро, али га је спасао анђео који му

је открио тајне сликарства и затражио да Енди од сада посвети свој живот приказивању анђела и до 2000. године доврши своје двехиљадито дело. Од тада Енди неуморно ради и постао је чувени сликар, његове слике су изложене чак и у Ватиканском музеју; посебан успех постигле су конвексне, тродимензионалне слике анђела, које пипањем могу да опажају и слепи.

О томе да је наука о анђелима изашла из оквира езотерије и ушла у масовну културу сведочи успех тако популарних дела, посвећених анђелима као што су Анђели – угрожена врста, Анђеоско исцељење, Анђеоска књига, Ближе светлости, Гласници светлости, Брига о души, Ватра у души. По речима водитеља ТВ емисије „Анђели – тајанствени гласници” (Ен-Би-Ес), ни у једном другом периоду анђели нису изазвали тако велико интересовање као у данашње време.

Крајем XX и почетком XXI века у Америци и Европи појавило се неколико сасвим озбиљних филмова и књига чији су главни јунаци анђели. Најпознатији је филм немачког редитеља Вима Вендерса „Крила жеља” (прва награда за режију на 40. филмском фестивалу у Кану), у којем анђели силазе са небеса, увлаче се у земаљски живот, мешају се са људима, примају њихово обличје. Они грле рамена људи, загледају им се у очи, смеју се ведрим и тужним осмехом у коме се потпуно разумевање граничи са неразумевањем – а што је најважније, чак и не покушавају да их науче нечему, да им пренесу неку вест. Филм се завршава сценом у којој анђеоски по имену Данијел, који је постао човек, стоји у циркуској арени и чврсто држи конопцац на којем се врти, узлеће и лети његова драга – акробаткиња Марион. Мушкост се буди у анђелу, анђеоско се открива у жени.

По мотивима „Крила жеља” после десет година био је снимљен амерички ремек „Град анђела” (режисер Бред Силберлинг), у коме се анђеоски заљубљује у жену-хирурга и остаје са њом на земљи. Овај филм, мада заостаје за оригиналом, у јавности је био добро прихваћен као још једна икона у религији анђела. Од 1994. године у Лос Анђелесу се одржава Фестивал спиритуалних филмова под називом „Град анђела”, који су организовали филмски ствараоци у сарадњи са теолозима.

Ови нови анђели не могу се недвосмислено сврстати у категорију светлих или мрачних, они нису сигурни у сопствену мисију, они ступају у мучне и њима самима неразумљиве везе са људима. Зашто онда дела посвећена анђелима, њиховом отуђеном и истовремено саучесничком односу према земаљском животу, побуђују масовно интересовање и доживљавају се као тачна претпоставка о духовном стању савременог доба?

II

У средњем веку центар васионе био је Бог, у новом времену – човек. Сада се испоставља да и теоцентризам, и антропоцентризам, прелазећи у политичке праксе, откривају своју насилну природу: црквени догматизам и државни тоталитаризам; ватре инквизиције, пећи Аушвица. Ето зашто је потребно наћи неки средњи, везивни беоцут у духовној хијерархији – инстанцу, не превише онострану, да се не би одузео укусу земаљском животу, али ни превише световну, да се не би изгубили виши оријентир. У овој хијерархији, средње место заузимају анђели – управо они се и налазе у центру савремене „полурелигиозне” свести. За сиромашну веру то су међупросторне фигуре, „своје друго”, као „ближње онострано”.

Повратак анђела, ма колико то било чудно, припремио је читав ток историје. Сам земаљски свет из којег је анђеоски дух, могло би се рећи, одлетео неповратно, постепено постаје све крилатији и анђеоскији, као резултат техничког напретка. Телефони, телевизори, рачунари, авиони и ракете јесу „анђелични” у том смислу да представљају инобиће духа у физичким телима која делују самостално. Управо екстремна технолошкост и деперсонализација културне средине откривају у њој присуство „других духова”, који се називају анђели.

Анђелизација – најновија је фаза историје или, боље речено, постисторија која долази после индустријализације, аутоматизације, атомизације и осталих револуционарних технолошких достигнућа из доба модернизма. До почетка ХХИ века открива се већ не само „бездушни” резултат технолошког отуђења, него и загонетни, надљудски облик његове духотворности. То што је модернистичким критичарима западне цивилизације – марксистима, егзистенцијалистима, хуманистима-психоаналитичарима (као што су Хајдегер, Сартр, Лукач, Фром) – изгледало као отуђење и обездушвање људскости, у ствари, придавало јој је квазианђеоски облик који се и отвара у постмодернистичкој и постатеистичкој свести. На место модернистичке критике бездушне цивилизације и носталгије за њеним архаичним, спонтано-природним или класичним, умно-људским облицима долази постмодернистичко уживање у отуђено-духовним, анђеоским облицима ове цивилизације.

Анђели су напустили европску цивилизацију упоредо са падом вере у онострани свет – али сада, као резултат вишевековног технолошког рада, поново нам се приближава онострано и натприродно, већ у телу овога света, управо као сума његовог самоотуђења. Слике, отуђене од својих оригинала, звуци отуђени од говорника, сребрнасте летилице које лебде изнад облака – анђеоска су обележја савремене цивилиза-

ције која постаје све више сабласна, знаковна. Топљење материје, нес-тајање супстанце – физика је открила још почетком XX века, а сви на-пори науке и технике од тада довели су до насељавања сфере невидљивог. Да се човек из средњег века обрео у нашем свету, дожив-љавао би га као пребивалиште анђела, где су надљудске способности одевене у облике аутоматских и механизма на сопствени погон. Читав свет је прожет невидљивим путевима комуникација, а телевизија, те-лефон и скајп, који тренутно преносе гласове и слике са једног на други крај планете, наравно, подсећају на анђеоске гласове и обресе који настају незнано одакле, од вибрација самог ваздуха. Чак и рачунар, на којем сада пишем ове редове и који је у стању да их заувек сачува у ће-лијама своје меморије – наравно, није само машина која олакшава рад, то је анђеличко тело које за мене и делимично уместо мене обавља посао мога ума, па ми приказује резултате рада из дубина дисплеја.

III

Али постоји и огромна разлика између древног веровања у анђеле као Божије слуге који окружују његов престо, певајући му осану – и савре-меног анђелизма у којем, као по правилу, нема чак ни спомињања Све-вишњег. Данашњи анђели – гласници су без вести, суверена духовна бића над којима нема ауторитарне команде, никакве свемоћне и свез-најуће воље. Интересовање за анђеле – симптом је савременог стања кул-туре, која веома жели – а никако се не усуђује да постане религиозна. Анатомија анђеликости – духовни је еклектицизам постатеизма, који је већ умакао од строгих постулата монотеизма, а истовремено је успео да прође кроз мучна искушења атеизма и млитаву равнодушност агности-цизма. Све је то већ иза нас: и вера у Свевишњег, и неверовање у Њега...

Оно што остаје јесте комуникација са анђелима, чистим духовима, показујући исту разноврсност оностраних умова и воља, као што су разноврсне земаљске културе у представи постмодернистичке теорије „мултикултурализма”. Анђелизам и јесте небеска редакција плура-лизма, религија постмодернизма, када се потврђује плуралитет равно-правних и самовредних духовних бића уместо једне истине, једног доминантног Надбића.

Традиционална религиозност Запада је сву разноврсност земаљ-ских појава подредила јединственој вољи Ствараоца; у агностицизму се та разноврсност доживљава сама по себи, изван везе са вољом или чак и упркос свевишњој „ауторитарној” вољи; најзад, следећа епоха после агностицизма изнова отвара дубину оностраних, али већ пре-

носи у њу постмодернистички осећај за различитост. Надчулни свет докучује се као пребивалиште плуралистичких индивидуума, иза којих се више не оцртава фигура васионског диктатора, демијурга. Анђелизам је нова авантура духа који тражи плуралитет не само у политици и култури, већ и у открићима о природи натчулних светова. Анђели, ослобођени од свог „средњовековног” служења око монарховог престола, испољавају плуралитет у самој основи духовног универзума, који се не може свести на један метафизички принцип или извести из једне натприродне воље.

Истовремено, анђелизам се ни на који начин не сме побркати са неопанизмом, оживљавањем политеизма, култом природних елемената. Паганизам зна где живе богови, док анђелизам пребива у незнању о боговима. Разлика између анђела и богова, без обзира на заједнички плуралитет, јесте у томе што су анђели прозирни и усамљени, док богови махнито и тријумфално владају земљом. Политеизам освештава исконске силе природе и може деловати у складу са еколошким и неофашистичким покретима, али тешко да он дотиче нерве савременог религијског погледа на свет, насталог Божијом смрћу, а никако не његовом реинкарнацијом у Пана или најаде. Обилато-телесни богови паганизма могу задовољити само очајне маргиналце и аутсајдере који испадају из свог времена и сањају о „архаичном преврату”, о револуционарном повратку Традиције. Клањање боговима ватре или земље – књишка је идеја; неопанизам се креће натрашке, према сликама из школског уџбеника, према одавно одраженом првобитном политеизму, уместо да иде даље, преко граница монотеизма и атеизма.

Анђелизам јесте следећи, постатеистички стадијум погледа на свет. Анђели – нису богови, они су само гласници који су заборавили ко их је послао, или то скривају и од себе и од људи, а то послаништво без Пошиљаоца придаје им благо расејани и отуђени изглед. У анђелима савремени човек препознаје себе, зато што се и сам већ одавно одвојио од тла и лети некуда, немајући оријентире ни позади, где у индустријској измаглици нестаје исцрпљена земља, ни напред, где чиле обриси јединосуш(т)ног Творца. Какви сада ту свемоћни богови, каква игра природних сила!

Анђели су се и нашли у живи савремених религијских потреба зато што су, за разлику од првобитних богова, лишени плоти и само лутају између неба и земље, ретко, на сопствени страх и ризик, пресецајући њихове границе; и за разлику од Бога јудаизма, хришћанства и ислама, лишени су јединствене суштине и промисаоне воље. Анђелизам разоткрива метафизику Божијег присуства, чисти веру од неизоставних атрибута науке, религиозне уверености, онтолошке веродостојности. Порекло анђела је нејасно и никада не може бити разјашњено, док Бог

произлази Сам од Себе. И пагански богови и монотеистички Бог поседују пуноћу самоделатне суштине, док су анђели – само представници Нечега Другог, што само себе никада не открива.

Анђели су увек – само трагови, попут „трагова без оригинала” по терминологији Жака Дериде – трагови су који воде у онострани свет, али уопште не сведоче о његовој реалности. Анђелизам јесте последица религиозне деконструкције оностраног света, од којег остају само знакови без означеника, само гласници иза којих нема ни њиховог Пошиљаоца. Анђелизам јесте дубока неутемељеност света у којем су чак и онострани силе, позване да га објасне и утемеље, лишене „порекла”, „божанске природе” – па се испоставља да су секундарне, „преносиве”. Та бесконачна преносивост, непрекидно послаништво, и формира безизлазни круг и клонулост постмодерног гласништва.

Гласине се преносе, али им се не може пронаћи извор – од самог почетка се појављују у облику гласина, нечег што се „већ” чуло. Анђели су гласине су о оностраним световима, а ко је пустио те гласине, чему оне служе, ко стоји иза њих – није нам дато да знамо. Анђелизам је грађење вере у субјунктивном модалитету, након што се она лишила индикативног и императивног модалитета, утврђивања постојећег и дужносног. То је хипотетичко стање религијског ума који тражи тесну везу између тезе и антитезе, између вере и безверја, налазећи да међу њима није могућа ни синтеза – само танка линија разлике. Управо у тој разлици између вере и неверовања – тамо где је укинута супротност међу њима – и појављују се анђели, као вишеструки избор вере која је изгубила укус догме и непогрешивости. У епохи постатеизма већ нису могући ни чисти политеизам, ни чисти монотеизам, ни чисти агностицизам. Оно што је још могуће – само је стање могућности, анђели без Бога, гласници без Вести, гласине уместо Откривења – нејасне метафизичке гласине које се преносе оданде догде.

Са руског превела РАДМИЛА МЕЧАНИН